

Je vriend als gids

Gedachten over vriendschap

Augustinus aan het woord

Aurelius Augustinus (354-430) leefde in Noord-Afrika. Grote verdiensten heeft hij gehad als inspirerend middelpunt van gelijkgezinden, met wie hij samen een hechte gemeenschap vormde, en als pastor en bisschop in de veelkleurige kerk rondom de Middellandse Zee. Dankzij de vele teksten die van hem bewaard zijn gebleven, is het ook voor ons mogelijk nader met hem kennis te maken.

De Augustijnse Beweging wil met de reeks Augustinus aan het woord zijn gedachten toegankelijk maken voor een breed publiek. Deze aflevering bevat een aantal teksten van Augustinus over vriendschap

We hopen dat de fragmenten lezers treffen en dat de inzichten van Augustinus velen aanspreken. Hij heeft zijn licht laten schijnen over een veelvoud aan onderwerpen. Het is de moeite waard daarvan kennis te nemen.

In onderstaand fragment blikt Augustinus als volwassene terug op enkele vriendschappen uit zijn jeugd. Hij verwoordt daarin enkele mooie kenmerken ervan. Toch vond hij in zulke vriendschappen niet zijn uiteindelijke ideaal. De passage dateert van kort na het jaar 397.

1. Vrienden onder elkaar

Er waren ook dingen die me in mijn vrienden heel veel goed deden: samen praten en samen lachen, hartelijk met elkaar omgaan, samen een goed boek lezen, samen schertsen en serieus zijn, het soms met elkaar oneens zijn zonder haat, alsof je het oneens was met jezelf, en met dat zeldzame verschil van mening die eensgezindheid van altijd kruiden, aan elkaar en van elkaar iets leren, uitkijken naar de terugkomst van wie afwezig is en blij zijn als hij er weer is; met deze en andere soortgelijke tekenen vanuit het hart van mensen die elkaar graag mogen, en met wat je zegt met je mond, je spraak, je ogen en duizend andere lieve gebaren alsof je zielen door vuur laat samensmelten en van vele één maakt.

Dat hebben wij lief in onze vrienden en wel op zo'n manier dat ons geweten er ons een verwijt van maakt als wij genegenheid niet met genegenheid beantwoorden, zonder echter iets van hen te verwachten dan een teken van welwillendheid. Daarom hebben we ook zoveel verdriet als een vriend sterft. Vandaar ook het donkere verdriet van ons hart, als zoetheid omslaat in bitterheid. Vandaar het sterven van de levenden om het verloren leven van wie sterven. Gelukkig daarom wie U, Heer, bemint en zijn vriend in U, en zijn vijand omwille van U. Alleen wie van iedereen houdt in Hem die wij nooit verliezen, verliest nooit een dierbare. En wie anders is dat dan onze God, de God die hemel en aarde gemaakt heeft (Ps 146,6) en ze vervult, die ze schept door ze te vervullen? (Jr 23,24) Niemand verliest U, behalve wie zelf bij U weggaat. En als hij bij U weggaat, waar kan hij dan naar toe gaan? Waarheen anders kan hij vluchten dan van een welwillende God naar een boze God? Want waar zal hij uw wet niet tegenkomen, in zijn straf? Uw wet is waarheid (Ps 119,42) en de waarheid bent U (Joh 14,6).

(Confessiones 4,13-14)

Het volgende fragment is afkomstig uit een brief van Augustinus aan Hieronymus. Zij correspondeerden met elkaar over enkele moeilijke bijbelkwesties. Door vertraging in de postbezorging ontstonden bij Hieronymus enkele misverstanden. Augustinus spant zich in om deze uit de weg te ruimen en de goede verhoudingen te herstellen. De brief dateert van het jaar 404.

2. De waarde van een trouwe vriend

Wij kennen elkaar minder goed dan wij gekend worden door hen met wie wij het meest samenzijn en vertrouwelijk omgaan. Aan hun genegenheid geef ik, ik erken het, mij zonder voorbehoud geheel over, vooral omdat ik vermoeid ben door de intriges van de wereld. In hun genegenheid kom ik zonder zorgen tot rust, want ik voel dat daar God aanwezig is aan wie ik mij onbezorgd overgeef en bij wie ik onbezorgd tot rust kom. In die zorgenvrije omstandigheid voel ik in het geheel geen angst voor die onzekere dag van morgen van de zwakke menselijke natuur, waarover ik hiervoor klaagde. Want wanneer ik voel dat iemand brandt van christelijke liefde en hij daardoor een trouwe vriend is geworden, dan vertrouw ik alles wat ik aan plannen en gedachten van mij met hem deel niet toe aan een mens, maar aan God in wie hij blijft en door wie hij zo is. Want God is liefde. En wie in de liefde blijft, blijft in God en God in hem (1 Joh 4,16).

(Epistula 73,10 = Hieronymus' Epistula 110,10)

In hetzelfde jaar 387 dat Augustinus begint met het schrijven van zijn Belijdenissen correspondeert hij met zijn goede vriend Nebridius. Die was afkomstig uit gegoede kringen in de omgeving van Carthago en was Augustinus naar Milaan achterna gereisd en had zich daar toen bij hem aangesloten (Conf 6,17). Aanvankelijk was hij manicheeër net zoals Augustinus, maar ook hij sloot zich aan bij het katholieke christendom, overigens wel wat later dan Augustinus (Conf 9,6). Onderstaand briefje is van Nebridius. Daarmee reageert hij op het verzoek van Augustinus om hem eens een langere brief te schrijven. Er was intussen een jaar verstreken...

3. Je vriend als ontvoerder

Het is dus maar al te waar, mijn beste Augustinus, dat de zaken van andere mensen al je aandacht en energie opeisen zodat je geen tijd voor bezinning kunt vrijmaken en je jezelf in aangename contemplatie kunt terugtrekken. Want daarnaar gaat je hart toch het meeste uit!

Wie zijn degenen, vraag ik je, voor wie je zo aardig en welwillend bent dat je wilt afzien van je meditatie? Mensen die geen flauw benul hebben van wat je liefhebt en waarnaar je zo verlangt? Is er van je vrienden dan niemand die het hun duidelijk kan maken; die kan uitleggen waarop al je aspiraties gericht zijn? Zou Romanianus dat niet kunnen, of Lucianus?

Ach, konden ze mij maar horen, dan zou ik hun toeschreeuwen en luid verklaren dat je alleen maar God wilt beminnen, alleen maar God wilt dienen, je alleen maar aan God wilt hechten.

Ach, kon ik je maar naar mij toe halen, naar de rust van mijn huis op het land, in de landelijke rust. Kon ik je daar maar van de stilte laten proeven. Ik zou er niet voor terugschrikken bij je medeburgers van wie je veel te veel houdt en door wie je ook zelf veel te veel wordt bemind, door te gaan voor een ontvoerder.

(*Epistula* 5)

Onderstaand fragment is afkomstig uit een preek die Augustinus in Carthago hield op 17 juli, op zijn laatste in het jaar 413. De preek werd gehouden ter nagedachtenis aan de twaalf martelaren van Scili. Twaalf mannen en vijf vrouwen werden rond 180 naar Carthago overgebracht en stierven er de marteldood. Zij golden als de eerste martelaren van de Afrikaanse kerk...

4. Vriendschap: een levensvoorwaarde

Twee dingen zijn er noodzakelijk in deze wereld: gezondheid en een vriend. Dat zijn dingen die wij hoog moeten aanslaan en niet gering mogen schatten. De gezondheid en de vriend zijn goederen die bij onze natuur horen. God heeft de mens gemaakt om te zijn en om te leven: dat is de gezondheid. Maar een mens mag niet alleen zijn: daarvoor is de vriendschap gezocht.

(*Sermo* 299D,1)

Met het volgende fragment maakt Augustinus gelovigen op een verrassende manier gevoelig voor de aanwezigheid van Gods koninkrijk.

5. God als vriend

Je kent heel goed de diepste roerselen van mijn hart, Nebridius. Toch besef je misschien nog niet genoeg hoe ik ernaar verlang

te genieten van je aanwezigheid. God zal me die weldaad ongetwijfeld wel weer eens verlenen.

Ik heb je eerlijke en oprechte brief gelezen waarin je klaagt over je eenzaamheid, en dat je op het ogenblik het gezelschap moet ontberen van al je vrienden, met wie je anders zoveel aangename uren zou kunnen doorbrengen. Wat kan ik je in dit verband anders aanraden dan terug te keren naar jezelf en je ziel zoveel mogelijk tot de Heer te verheffen?

(Epistula 9,1)

In de Belijdenissen blikt Augustinus ook terug op een bijzondere vriendschap uit zijn jeugd: door het intense verdriet om het verlies van een vriend komt de waarde van de vriendschap aan het licht..

6. Huilen om een vriend

Toen ik pas begonnen was met lesgeven in mijn geboortestad Thagaste, had ik een vriend gekregen die mij heel dierbaar was omdat we dezelfde belangstelling hadden. Hij was even oud als ik en ook in de bloei van zijn jeugd. We waren samen kind geweest, samen naar school gegaan en we hadden samen gespeeld. Maar toen was hij nog niet echt mijn vriend. Daarna trouwens ook niet, als je ervan uitgaat hoe ware vriendschap behoort te zijn. Ze wordt pas echt als U, Heer, mensen die aan elkaar gehecht raken, samenbindt door uw liefde die in ons hart is uitgestort door de Heilige Geest, die ons geschonken is (Rom 5,5). Het was een fijne vriendschap, gevoed door een diepe belangstelling voor dezelfde dingen. (...)

Maar U hebt hem uit dit leven weggenomen toen hij nog maar nauwelijks een jaar mijn vriend was, een vriendschap die voor mij zoeter was dan alles in mijn leven. (..) Wat hebt u toen toch gedaan, mijn God, wat zijn uw oordelen toch ondoorgroendelijk! (Rom 11,33) Hij kreeg koorts en lag lange tijd buiten bewustzijn, in het zweet van de dood. Niemand had nog hoop en daarom werd hij gedoopt. (...) Hij knapte op en werd beter ...).

Maar een paar dagen later kwam de koorts terug en stierf hij. Ik was er niet bij. Dit verdriet hulde mijn hart volledig in duisternis en alles wat ik zag was de dood (KI 5,17). Onze stad werd voor mij een marteling en het huis van mijn ouders een grote ellende. Alles wat ik met hem samen gedaan had, werd

zonder hem een onmetelijke kwelling. Mijn ogen verwachtten hem overal, maar hij was er niet. Ik haatte alles omdat hij er niet was, en niets kon meer tegen mij zeggen: 'Hij komt zo weer terug,' zoals toen hij nog leefde wanneer hij even weg was. Ik werd voor mezelf een groot vraagteken en ik vroeg aan mijn ziel waarom ze zo bedroefd was en waarom ze me zo in de war bracht (Ps 42,6-7.12 en 43,5). Maar ze kon mij geen antwoord geven. En als ik zei: 'Vertrouw dan op God,' gehoorzaamde ze niet en terecht, want deze dierbaarste vriend die ze verloren had was veel echter en beter dan het drogbeeld dat ik van God had, waar ze haar hoop op had moeten vestigen. Er was maar één ding dat me goed deed, huilen. Dat nam in mijn ziel de plaats over van mijn vriend.

(Confessiones 4,7-9)

De volgende passage is afkomstig uit een doorlopend commentaar in preekvorm over de eerste brief van Johannes. Augustinus hield deze voordrachten in de Paastijd, waarschijnlijk in 407.

7. Je leven geven voor je vrienden

De liefde is niet bij alle mensen volmaakt. Je hoeft daarom nog niet te wanhopen. Als er maar een begin van de liefde is, de vervolmaking komt later. Eerst moet de liefde aanwezig zijn, vervolgens worden gevoed om ze zo geleidelijk aan met aangepaste middelen tot volkomenheid op te voeren. We zijn nagegaan waar de liefde moet beginnen. Als antwoord hebben we gevonden: 'Als je genoeg goederen van deze wereld bezit en je broeder of zuster gebrek ziet lijden maar je hart voor die ander sluit, hoe kun je dan de liefde van de Vader in je hebben?' (1 Joh 3,17). De liefde begint dus bij het meedelen van eigen overvloed aan een behoeftige, aan een mens in moeilijkheden. Met de tijdelijke overvloed van de een kan dus een medemens van tijdelijke ellende worden bevrijd. Dat is de aanvangsfase van de liefde. Als u die ontluikende liefde verder voedt met het woord van God en de hoop op het toekomstig leven, komt u tot het hoogtepunt van de liefde: de bereidheid namelijk om je leven te geven voor je medemens.

(In epistulam Iohannis ad Parthos tractatus 6,1)

In de volgende brief aan Nebridius uit het jaar 389 mijmert Augustinus over het contact tussen vrienden wanneer de onderlinge afstand een probleem is om elkaar nabij te zijn.

8. De afstand als hindernis voor vriendschappelijk leven?

Je hebt me al veel problemen voorgelegd. Maar geen enkel heeft me zo beziggehouden als de inhoud van je laatste brief. Daarin beschuldig je mij van nalatigheid. Ik zou me geen greintje inspannen om aan een gemeenschappelijk leven te werken. Dat is een ernstige aanklacht, als ze op waarheid berust, een aanklacht met gevaarlijke gevolgen.

Toch is het allemaal nogal duidelijk. Als het gaat om ons ideaal om samen een gemeenschap te vormen, pleit alles ervoor om dat hier in Thagaste gestalte te geven; beter hier dan in Carthago. We kunnen beter hier wonen dan op het platteland.

Ik weet absoluut niet wat ik met je aan moet, dierbare Nebridius. Zal ik misschien een comfortabele wagen naar je toesturen? Want Lucianus hier is van mening dat je wel in staat bent met een draagkoets te reizen. Maar ik denk dat je moeder, die jou al niet wilde loslaten toen je gezond was, nu je ziek bent daar nog minder van wil horen.

Of zal ik naar jou toekomen? Maar dan zit ik weer met de moeilijkheid dat de broeders hier niet met mij mee kunnen. En me dunkt, ik kan ze toch ook niet aan hun lot overlaten. Want jij bent in ieder geval in staat om vredig bij je eigen geest te verblijven. Maar hier zijn broeders die dat nog niet kunnen, en ik heb mijn handen vol om het hun te leren.

Zal ik dan maar regelmatig op en neer reizen om nu eens bij jou en dan weer bij hen te zijn? Maar dat staat helemaal haaks op gemeenschappelijk leven, en het strookt ook niet met wat we willen. Want Carthago ligt niet naast de deur, integendeel. En regelmatig zo'n afstand te moeten afleggen, is beslist niet bevorderlijk voor de contemplatie waar we zo naar uitzien.

Daarbij komt nog de factor gezondheid. Niet alleen jouw ziekte, ook mijn broze gezondheid, zoals je weet, laat me niet toe alles te doen wat ik zou willen, tenzij ik er mee zou ophouden meer te willen dan ik aankan. (...)

Jou zeg ik het, maar ik zou het niet tegen iedereen zeggen.

Jou zeg ik het, omdat ik heel goed weet dat je gedachten en je verlangens al in de hemel zijn. Zelf heb je zo vaak ondervonden hoe zoet het zieleleven is van de mens die volkomen onthecht is en niet meer vastzit aan de aarde. Zou juist jij dan niet willen erkennen dat de mens zo vrij kan worden van elk angstgevoel dat hij terecht de naam van wijze verdient? Of zou je durven beweren dat die gesteltenis – vrij zijn van angst en aan die toestand ligt de rede ten grondslag – ooit je deel was geworden wanneer je niet tot in het diepste van je eigen binnenste was teruggekeerd?

Onder deze omstandigheden blijft er, zoals je ziet, slechts één ding over: overleg maar bij jezelf hoe we tot een gemeenschappelijk leven kunnen komen. Hoe we dat met je moeder moeten oplossen, weet jij beter dan ik. Je broer Victor zal haar toch zeker niet in de steek laten?

Ik wil je niet langer afhouden van het nadenken hierover. Daarom schrijf ik je deze keer over niets anders dan dit.

(Epistula 10,1 en 3)

Vriendschap is ook een noodzakelijke voorwaarde voor alle vormen van goed onderwijs. Onderstaand fragment is afkomstig uit een lange brief van Augustinus aan een diaken uit Carthago, die Augustinus om raad had gevraagd bij zijn godsdienstonderwijs.

9. Je vriend als gids

Het kan zijn dat we het vervelend vinden om vertrouwde stof telkens voor anderen te herhalen. Laten we ons dan aanpassen aan anderen met de liefde van een broeder, een vader, een moeder, een vriend. En zijn we eenmaal verbonden met hun hart, dan lijkt die stof ook voor ons nieuw. Want groot is de kracht van het inlevingsvermogen: als het hun iets doet wanneer wij spreken en ons wanneer zij leren, dan wonen wij in elkaar. Wat zij horen, spreken ze zo in zekere zin uit in ons, en wij leren in hen op een bepaalde manier wat wij zelf doceren.

Gebeurt zo iets niet ook met ruime, fraaie plekken in een stad of op het land, die we al vaak gezien hebben en waar we zonder speciaal plezier aan voorbijgaan? Als we die tonen aan mensen die ze nog nooit hebben gezien, wordt door hun verrukking over het nieuwe onze verrukking hernieuwd! En dat is eens te meer

zo naarmate zij meer onze vrienden zijn. Want hoe meer wij via de liefdesband in hen zijn, des te meer wordt ook voor ons alles wat oud was nieuw.

(De catechizandis rudibus 17)

Het laatste fragment is uit de Belijdenissen en een vervolg op de vorige tekst daaruit (6): als je vriend door de dood wordt verslonden, kan dat verlies de vriendschapsband dan teniet doen?

10. Een goede vriend is de helft van je ziel

Ongelukkig is iedereen die gebonden is door vriendschap met wat vergankelijk is. Het verlies ervan verscheurt je en maakt je bewust van de kwetsbare situatie waarin je vóór dat verlies ook al was. Zo was ik er toen ook aan toe, ik huilde bittere tranen en in die bitterheid vond ik rust. Ik voelde me diep ellendig en toch hield ik meer van het leven, hoe ellendig het ook was, dan van die vriend. Ik wilde wel dat mijn leven anders was, maar toch wilde ik het niet opgeven, evenmin als mijn vriend. Ik weet niet of ik het wel voor hem had willen opofferen, zoals de traditie vertelt van Orestes en Pylades die – als dit tenminste niet alleen maar een verhaal is – samen voor elkaar wilden sterven, omdat ze de dood minder erg vonden dan niet meer samen te kunnen leven. Maar ik had een vreemd gevoel gekregen dat daar helemaal mee in strijd leek: ik walgde echt van dit leven, maar ik was ook bang om te sterven. Hoe meer ik van hem hield, des te meer haatte ik de dood, denk ik, want die had hem van mij afgenomen. Ik haatte de dood als een grimmige vijand en ik was er ook bang voor. Ik dacht dat hij iedereen wel opeens kon verslinden, als hij in staat was mijn vriend te verslinden. Ja, zo was ik er aan toe, echt, ik weet het nog goed. (...)

Ik was verbaasd dat de andere mensen bleven leven, want degene van wie ik gehouden had alsof hij niet kon sterven, was dood. En nog meer verbaasd was ik dat ik zelf, zijn tweede ik, na zijn dood bleef leven. Iemand heeft ooit heel juist gezegd dat een vriend de helft van je ziel is. Ik had ook het gevoel dat zijn ziel en de mijne één ziel waren in twee lichamen, en daarom vond ik het leven zo verschrikkelijk, want ik wilde niet half leven. Maar daarom was ik misschien ook zo bang om te sterven, want degene van wie ik zoveel gehouden had, mocht niet helemaal sterven.

(Confessiones 4,11-12)

Uitgave van de Augustijnse Beweging

Jacobskerkhof 2

3511 BL Utrecht

t. 030 231 30 65

f. 030 230 23 05

www.augustijnsebeweging.nl

info@augustijnsebeweging.nl

bankrekening: 2509905

Copyright Augustijnse Beweging, Utrecht

ISBN 978-90-812421-6-5

Verantwoording

- Afbeelding: *Vriendschap*, beeld in brons van Rietje Geurts, Roermond.
- De fragmenten uit de *Belijdenissen* zijn afkomstig uit Wim Sleddens O.S.A., *Aurelius Augustinus – Belijdenissen*, Budel 2009.
- De teksten van Augustinus' brieven 5 en 9 zijn onuitgegeven, parafraserende vertalingen Martijn Schrama O.S.A. en Hans van Reisen.
- Het fragment uit *epistula* 73 is afkomstig uit Chris Tazelaar, *Hieronimus – Brieven*, Budel 2008, p 796-797.
- Het fragment uit sermo 299D is afkomstig uit Gerard Wijdeveld, *Aurelius Augustinus – Carthaagse preken*, Baarn 1988.
- Het fragment uit *In epistulam Johannis ad Parthos tractatus* 6 is afkomstig uit Tarsicius Jan van Bavel O.S.A., *Augustinus van Hippo – Preken over de eerste brief van Johannes*, Leuven 1992.
- Het fragment uit *De catechizandis rudibus* is afkomstig uit Vincent Hunink en Hans van Reisen, *Aurelius Augustinus – Goed onderwijs: christendom voor beginners*, Budel 2009 (tweede druk).

Nog leverbare brochures:

- *Augustijnse Beweging*

en in de reeks Augustinus aan het woord:

- *Verwachting en geboorte: gedachten voor advent en kersttijd (uitverkocht)*
- *Reisgenoot en gids: gedachten voor jongeren*
- *Als je vast... Gedachten voor de 40-dagentijd*
- *Verlangen alom: gedachten over vrede*
- *Leer ons bidden: gedachten over het onzevader*

Bureau van de Augustijnse Beweging

Jacobskerkhof 2 • 3511 BL Utrecht • tel. 030 231 92 20 • fax 030 230 23 05

www.augustijnsebeweging.nl • e-mail: info@augustijnsebeweging.nl • bankrekening: 2509905